

*Slovenská stylistika v rokoch 1970 – 2020 (premeny stylistického uvažovania)**

OLGA ORGOŇOVÁ**, ALENA BOHUNICKÁ***

CITATION: Orgoňová O., Bohunická A., 2025, Slovenská stylistika v rokoch 1970 – 2020 (premeny stylistického uvažovania), „*Stylistyka*” XXXV: 179–194, <https://doi.org/10.25167/Stylistyka35.2025.10>

Slovenská stylistika v období 1970 – 2020 kopíruje všeobecné metodologické podhubie spoločenských vied v krajine za posledných 50 rokov. Kým v 70. rokoch 20. storočia v nej dominovala dobová štrukturalistická metodológia, s príchodom tzv. komunikačno-pragmatického obratu v lingvistike vstupujú na stylistickú scénu nové smerovania. Od 90. rokov 20. storočia sa v slovenskom lingvistickom myslení dostávajú k slovu stylistické úvahy reflektujúce vedľa jazykovo-systémových znakov a invariantných modelov textov, žánrov a štýlov mimo kontextov čoraz viac variantné, v sociokultúrnych kontextoch ukotvené efekty rečovej činnosti aktérov komunikácie s individuálnymi

* Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. AP-VV-22-0275 Inkluzívna stylistika.

** <https://orcid.org/0000-0003-0159-7198>, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Slovensko, olga.orgonova@uniba.sk

*** <https://orcid.org/0000-0003-2055-2796>, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Slovensko, alena.bohunicka@uniba.sk

i kolektívnymi identitami. Na sklonku sledovaného obdobia možno registrovať vplyvy metodologickej plurality a multimodality na skúmanie spôsobov verbálneho správania.

Pragmatizujúca sa štylistika sa spája s úvahami sympatizantov interdisciplinarity a parolovej štylistiky. Reč je o prácach sociolingvisticky orientovaných štylistikov cca od 90. rokov 20. storočia. V zábere sú tiež lingvokulturologicky koncipované úvahy o tvorbe, interpretácii či interakcii v rôznych kontextovo ukotvených komunikačných situáciách, nevynímajúc každodennosť. Miesto v dynamike myslenia o štylistike prvých dvoch desaťročí 21. storočia majú práce späté s komunikáciou v nových médiách na novej platforme internete. V sledovanom období nejde pritom o lineárne „napredovanie“ v myslení o štylistike a štýle. Popri pragmaticky orientovaných štylistických prácach sú naďalej prítomné aj úvahy a diela sympatizantov so silnou štrukturalistickou domácou tradíciou. Nie je možné (ani podstatné) v danom profile smerovať k vyčerpávajúcemu obrazu slovenskej štylistiky. Tento náčrt ráta len s predstavením metodologickej a obsahovo prototypických míľnikov disciplíny za 50 rokov v období 1970 – 2020.

1. Obdobie 1970 – 1990 a slovenská funkčná štylistika

Tradičná teoretická koncepcia jazyka, ktorá determinuje aj tradičnú funkčnú slovenskú štylistiku, je založená na inštrumentalizme, teda na tom, že jazyk je autonómna entita. Ide o hotový nástroj, nezávislý od používateľov, situácie, kultúrno-historickej ukotvenosti či média. V štylistickom bádani sa sústreďuje pozornosť na predstavu o štýle ako cieľavedomom spôsobe vyjadrovania a zámerom narábaní s jazykom. Pripomeňme si klasickú definíciu štýlu J. Mistríka ako spôsobu prejavu, ktorý vzniká cieľavedomým výberom, zákonitým usporiadaním a využitím jazykových a mimojazykových prostriedkov (Mistrík 1997: 419). Oporou tejto paradigmy s inštrumentálnou predstavou o jazyku je idea, že jazyk a človek existujú samostatne a hovorenie (vyjadrovanie sa) je používanie hotového nástroja, pričom úlohou štylistiky je poskytnúť používateľovi poznatky na „kvalifikované narábanie s týmto nástrojom“ (porov. Dolník 2018: 13).

Slovenská lingvistika sa v mnohom stotožnila s metodológiou českej lingvistiky od prvej polovice 20. storočia. Pražská škola funkčnej lingvistiky našla užitočnosť, účelnosť lingvistiky v skúmaní samotného jazyka, a to tým,

že ako konštitučnú silu jazyka vnímala aj jeho funkcie (Dolník 2018: 13). Úlohou lingvistu v tejto optike bolo odkryť systémové javy v jazyku a opísať ich. Táto predstava vychádzajúca z koreňov Pražskej lingvistickej školy má mnohé ďalšie implikáty v tradičnej slovenskej štylistickej teórii. Dominantným implikátom je predstava o relatívnej stálosti jazyka a jazykových útvarov, vďaka čomu môžu tento nástroj zdieľať v rovnakej miere viacerí používatelia. V štylistike sa to transformuje do zdôrazňovania opakovateľnosti a pravidelnosti v spôsoboch vyjadrovania v súvislosti s abstrahovaním a vyobrazením štýlov ako modelových štruktúr (porov. Findra 2013). S tým súvisí predstava o existencii vzorov či modelov. Tie vystihujú vlastnosti štylistického útvaru v želanej podobe ako správneho a optimálneho výsledku. Oná objektivistická generalizovaná koncepcia funkčných štýlov korešponduje aj s ponímaním sily modelovosti a homogénosti funkčného štýlu (a jeho žánrov a textov) so stavbou povýšenou na úroveň zákona – ide o zákonité usporiadanie (Orgoňová 2020: 89 – 97)¹.

Inklináciu k redukcii typológií štýlov napokon J. Mistrík v 90. rokoch 20. storočia v 3. doplnenom vydaní *Štylistiky* uvoľňuje, keď pripúšťa ich vnútornú variabilitu a načrtáva sedemdesiatku tzv. sekundárnych štýlov ako nadstavbových derivátov ním vymedzených siedmich primárnych štýlov: *náučného*, *administratívneho*, *publicistického*, *rečníckeho*, *esejistického*, *hovorového* a *umeleckého*. V náčrte sú abecedne zoradené jadrné profily takých štýlov, ako napríklad *diplomatický štýl*, *ospravedlňujúci štýl*, *notársky štýl*, *pamätníkový štýl*, *servilný štýl*, *velikášsky štýl*, *zdržanlivý štýl* atď., ktoré sa „rozplývajú“ prierezovo cez primárne štýly. To posúva poňatie štýlu od unifikovanej predstavy o statických a ostro ohraničených entitách s opakujúcimi sa vlastnosťami k subjektivizácii jeho poňatia vedúcej k rozsiahlej variabilite prejavov a rozplývaniu hraníc, resp. k hybridizácii.

Takúto hybridizáciu odkrýval kontinuálne vo svojich výskumoch elektronických internetových masových médií napríklad V. Patráš a po štvrtstoročí výskumov dospel k nasledovnej charakteristike písanej elektronickej publicistiky: „Je zrejmé, že pri kolokvializovaní písaných/tlačených komunikátov hlásiacich sa k online alternatívnej mediálnej produkcii dochádza k značnej variabilite, t. j. využívaniu vcelku celého diapazónu národného jazyka podľa podmienok a požiadaviek „kolonizovania“ nových komunikačných situácií

¹ Pravda, výpočty modelových invariantných štýlov neboli ani napriek objektivismu dominujúcej scientistickej štrukturalistickej metodológie v národnom kontexte štylistiky nikdy jednotné.

a neustáleho rozširovania potenciálu hovorovej slovenčiny v nových komunikačných aktoch v mediálnom kyberpriestore. Na výsadnom mieste pritom už nespočíva štruktúrna normovanosť, jazyková čistota a spisovnosť prejavu, ale sociopragmatické požiadavky a dosahovanie ambícií, akými sú: autorská sebareprezentácia, tematická prestížnosť, významová presvedčivosť, výrazová priezračnosť, účinnosť, atraktívnosť naratívu a nezriedka i živá spontánnosť a „zneoficiálnovanie“, zosúkromňovanie online mediálneho dorozumievania ako celku“ (Patráš 2019: 597).

Vráťme sa ale ešte do slovenskej stylistiky 20. storočia. Funkčnostylistické koncepcie sa pôvodne upriamili v duchu zakladateľských ideí Pražskej školy na klasifikáciu štýlov v rámci spisovného jazyka, nespisovná vrstva národného jazyka ostala mimo obzoru stylistiky. Toto obmedzenie do istej miery prekonáva (okrem iných) J. Findra v *Štylistike súčasnej slovenčiny*, keď konštatuje, že „kategóriu štýlu nespájame iba so spisovným jazykom“... a ďalej dodáva: „nehovoríme teda o štýloch spisovného jazyka, ale o štýloch národného jazyka“ (Findra 2013: 223). Naďalej ale zostáva verný ostatným štrukturalistickým determinantom modelových štruktúr funkčných štýlov na pozadí vyčleňovania zväzkov ich dištinkatívnych znakov ako výberu z ponuky dichotomických opozičných dvojíc (verejnosť – súkromnosť; oficiálnosť – neoficiálnosť; písomnosť – ústnosť; monologickosť – dialogickosť; prítomnosť – neprítomnosť adresáta; komunikatívna – estetická funkcia). *Funkčný štýl* vníma teda J. Findra aj v roku 2013 ako *model povrchovej organizácie textu*, ktorý predstavuje „zovšeobecnený, nadindividuálny, invariantný princíp výberu a organizácie štýlém, ktorý sa konštituuje na priesečníku relevantných faktorov komunikačnej situácie (štýlotvorných činiteľov), ako aj štýlových a komunikačných noriem“ (Findra 2013: 223).

Paralelne so štrukturalistickými stylistikami J. Mistríka a J. Findru sa formuje na Slovensku trochu odlišný a menej rozšírený variant funkčnej stylistiky F. Mika. Metaforicky je táto teória označovaná ako „výrazová“ (kým „mistríkovská“ stylistika vychádzajúca z predstavy o podstate štýlu na báze výberu a usporiadania jazykových prostriedkov v texte je známa ako „výberová“). Jej teoreticko-metodologickou bázou zostáva štrukturalizmus, na princípe ktorého autor „sieťuje“ systém svojich výrazových kategórií ako modelovej opory práce s literárnym textom.

Mikov systém výrazových kategórií vychádza z tézy o prvotnosti *operatívnosti* (= „akčnosť“, geneticky daná komunikačnou dispozíciou ľudí),

ktorá v súvzťažnosti s *ikonickosťou* (ikona = „obraz“) vytvára centrálnu líniu tohto organizovaného systému („ľudia verbálne niečo zobrazujú“). Túto líniu s postupne inkluzívne podriadovanými špecifickejšími kategóriami pomyselne priečne pretína v bode *operatívnosť* línia škálujúca kategórie medzi pólmi *subjektívnosť* (= individualita, singularnosť) a *sociatívnosť* (= kolektivita, unifikovanosť) a v bode *ikonickosť* sa zasa pretína so škálou kategórií medzi extrémnymi pólmi *zážitkovosť* (hodnota daná efektom z originality jedinečného obrazu) a *pojmovosť* (hodnota daná abstraktnou formalizáciou obrazu). Výsledná sieť predstavuje dispozičné možnosti identifikovateľné v materiálnom texte v podobe finálnych hodnôt textu. Koreluje s flexibilným poňatím variability textov, výsledkom ktorého môže byť raz jedinečná (singularná), inokedy štandardizovaná entita ako produkt tvorby, aj ako produkt interpretácie.²

Definovanie štýlu ako „jedinečnej alebo štandardizovanej dynamickej konfigurácie výrazových vlastností v texte“ (Miko 1970: 107) je tak vecou vedomého ponímania variability a procesuálnosti štýlu vzdorujúceho schematizácii redukcionistických deduktívnych invariantov štýlov tradičnej štrukturalistickej teórie. Totiž „štýl je v samotnej podstate prejavom diferencovanosti komunikácie“ (Miko – Popovič 1978)³. V tomto postrehu cítiť vizionársky odkaz F. Mika a jeho kolegov z tzv. „nitrianskej školy“ 70. rokov 20. storočia na „po-štrukturalistickú“ perspektívu štylistiky ako vedy skúmajúcej efekty komunikácie (teda procesu zahŕňajúceho verbálnu činnosť, nie iba jej výsledok – text). Hoci Mikova teória vznikla najmä pre potreby práce s umeleckým textom (originálom alebo prekladom), autorov model výrazových kategórií

² Model tzv. výrazových kategórií ráta s flexibilitnosťou jeho používateľa v prípade jedinečných kreácií či interpretácií inklinujúcich k subjektívnosti výrazu, rovnako ako sa ráta s možnosťou voľby sociatívnych štandardizovaných hodnôt prejavu na báze univerzálneho modelu. Mikov model tak otvára škálu medzi pólmi subjektívnosť – sociatívnosť (kolektívnosť) výrazu textu. Napokon to aj sám explicitne formuluje takto: „Výrazová sústava je v podstate prienikom všetkých štýlov, je to „archištýl“, ktorý je prienikom všetkých idioštýlov“ (Miko 1970: 107). Prvotnou entitou je pritom individuálny štýl, idioštýl. Na inom mieste F. Miko píše: „tzv. funkčný štýl je odvodená, abstraktnejšia kategória. (...) Subjekt komunikácie je tu teda zakladajúcim faktorom“ (Miko 1987: 23 – 27).

³ Podobný postreh je aj východiskom úvah českej štylističky J. Hoffmannovej v štúdiu s odkazom na českého sociolingvistu J. Neustupného. Ten konštatuje, že štylistika je postštrukturalistická už tým, že je náukou o variáciách v jazyku. K argumentom v prospech postštrukturalistickej povahy štylistiky radí aj to, že štylistika sleduje jazykové štruktúry ukotvené v komunikačnej udalosti (stvárnenej istým konkrétnym médiom, v istom prostredí, istými aktérmi). Do tretice o presahu tejto disciplíny za hranice štrukturalizmu ako skúmania abstraktnej úrovne jazyka *langue* svedčí aj to, že štylistika skúma texty, prehovory, ba aj procesy ich kreovania, teda *parolové* entity. Tým sa blíži k lingvistike textu, teórii dialógu, konverzačnej analýze a pod. (porov. Hoffmannová 2005: 157 – 165).

ako podhubia interpretácie textu je rovnako platný aj pre prácu odborníkov s vecnými neumeleckými textami, ba dokonca má univerzálnu platnosť tým, že zachytáva stylistické kvality aj iných semiotických sústav v slovenskom kóde (ako to ilustruje súčasná práca nitrianskej školy nadväzujúca na teóriu F. Mika, porov. Plesník a kol. 2011).

Ešte predtým, ako F. Miko postavil základy výrazovej koncepcie štýlu, venoval sa aj dialógu a dialogickosti (Miko 1947: 460 – 463). V roku 1969, teda v decéniu, keď bola publikovaná práca Johna L. Austina *How to do things with words* (1962), F. Miko vo svojom výklade o dialógu pracuje s termínom *akčnosť výrazu* (Miko 1969: 38). Termín vystihoval dve skutočnosti: 1. jednak hovoriaci vykonáva rečové činnosti ako oznam, hodnotenie a výzva (sú zachytené aj ako samostatné výrazové kategórie rozvíjajúce operatívnosť výrazu); 2. jednak príjemca prehovor nielen „prijíma“, ale vždy naň nejakým spôsobom reaguje. O „(inter)akčnosti“ výrazu hovorí F. Miko doslova toto: „...skutočnosť v texte má pôsobiť operatívne či mobilizačne na príjemcu a viesť k istej akcii alebo zmene – k akcii príjemcu smerom navonok, k zmene vo vnútri vlastnej osobnosti“ (Miko 1982: 62).

Celkovo sa pri úvahách o štýle vo funkčnej stylistike viac či menej črtajú presahy od languovej systémovej abstrakcie k parolovej realizácii a od textu k jeho používateľovi (tvorcovi a adresátovi). Funkčná stylistika podchvíľou viac či menej plastickey rozširuje pozornosť smerom od mimokomunikačnej abstrakcie textových modelov k aspektom komunikácie. To koreluje s konštatovaním J. Kořenského, že v stylistike možno konštatovať kontinuálny progres pragmatizácie, inherentne prítomný v lingvistike aj pred komunikačno-pragmatickým obratom (Kořenský 2001: 32 – 36).

Treba napokon dodať, že pragmatizačné stimuly nie sú izolované od pretrvávajúcich funkčnoshylistických konceptov po komunikačno-pragmatickom obrate. Ide o konštruktívny prístup k metodologickým prelínaniam medzi systémovolingvistickými a lingvopragmatickými orientáciami, dobre reflektujúcimi fakt potreby integrovaného a vyváženého skúmania jazykových javov na úrovni systému i rečových javov v komunikácii. Na to poukazoval aj G. Helbig v knihe o vývoji jazykovedy po r. 1970. G. Helbig v nej varuje pred chápaním komunikačno-pragmatického obratu ako prostého odklonu od systémovej lingvistiky. Tým by došlo totiž len k prevráteniu záujmu na iný redukovaný pohľad na predmet jazykovedy. Pritom dodáva, že v lingvistike po komunikačno-pragmatickom obrate má ísť o progres od jednostrannosti

nazerania na jazykové javy k úsiliu o skúmanie spolupôsobenia jazyka ako systémového javu a reči ako komunikačného javu (Helbig 1991: 280 – 281).

2. Obdobie 1990 – 2010 a slovenská štylistika

Deväťdesiate roky sú dobou vzniku vysokoškolskej učebnice *Praktickej štylistiky (Štylistickej príručky)* D. Slančovej (1996). Ňou autorka sprehľadnila teoretické koncepcie selekčnej štylistiky J. Mistríka a výrazovej štylistiky F. Mika obohatené o popularizačne prispôsobené myšlienky z pragmatiky (napríklad o konverzačných implikáciách a kooperačných maximách). Ilustrovala ich na praktických písomných (monologických) komunikátoch a doplnila interpretáciami krátkych ukážkových textov. Touto publikáciou sa autorka vydala na cestu interdisciplinárnych prienikov štylistiky s vedami o spoločnosti, aby integrujúc stimuly z vied o človeku dôslednejšie smerovala k uchopeniu textov ako produktov ľudskej verbálno-neverbálnej akcie. Interdisciplinárne súvislosti štýlu uchopuje autorka neskôr cez model interaktívnej štylistiky (Slančová 2003), členiac štylistiku na lingvoštylistiku, paralingvoštylistiku, pragmaštylistiku, textovú štylistiku, psychoštylistiku a socioštylistiku ako štylistické subdisciplíny, ktoré sú v interakčnom vzťahu (podobne ako sú v interakcii štýlmy i účastníci komunikačného aktu) (porov. aj Slančová a kol. 2022).

Koncom 20. storočia sa v slovenskej lingvistike intenzívne hlási k slovu sociolingvistika a s ňou sa spájajú aj nové pohľady na podstatu štylistiky. J. Mlacek to formuluje takto: „So sociolingvistickým prístupom k jazyku súvisí v sledovanej oblasti obrat od skúmania jazyka ako systémového fenoménu (...) k sledovaniu toho, ako jazyk funguje v komunikácii“ (Mlacek 2007: 19 – 20).

J. Bosák v 1. zväzku *Sociolinguistica Slovaca* upozorňuje na fakt, že objektom jazykových štylizácií v rôznych komunikačných situáciách je celý národný jazyk (nielen jeho reprezentatívna varieta spisovný jazyk). Teoretický pohľad na textotvorbu teda nemožno ohraničovať len na prácu so spisovným jazykom a kritériom hodnotenia kvality textu nemôže byť len atribút jazykovej správnosti. Vyslovuje aj obavu, že funkčná štylistika so svojimi konečnými (hoci nejednotnými) repertoármi štýlov nedokáže reálne obsiahnuť nové potreby komunikácie (v období po prechode na ekonomiku trhového hospodárstva, v období etablovania názorovej plurality, v období vstupu digitalizácie do života spoločnosti a pod.). Namiesto operovania s tradičnými funkčnými

štýlmi uvažuje o zameraní sa na typizáciu komunikátov na báze osobitných podjazykov národného jazyka s typickým výrazovým materiálom slúžiacim na flexibilné a primerané spôsoby rečového správania (Bosák 1995: 17 – 42).

D. Slančová v súlade s ním uvažuje vzhľadom na socioštylistickú teóriu o štýle ako o individualizovanom spôsobe verbálnej interakcie. Pozornosť rozširuje jednak na (mikro)sociálnu a komunikačnú identitu aktéra, jednak z makrosociálneho hľadiska reflektuje stratifikáciu národného jazyka na sociálne podmienené variety (v analógii s Bosákovými podjazykmi). Autorka vnáša do pojmoslovía slovenskej socioštylistiky termín *register*. V syntetizujúcej štúdii v roku 2019 rekapituluje jeho chápanie.

Mikrosociálny komunikačný register definuje ako „konvencionalizované jazykové a parajazykové správanie sa preferované pri realizácii príslušného sociálneho statusu, sociálnej roly, sociálneho vzťahu a sociálnej vzdialenosti“ (Slančová 2019: 617 – 618). Makrosociálny komunikačný register definuje ako „konvencionalizované jazykové a parajazykové správanie sa preferované v komunikačnej sfére“ (Slančová 2019: 617 – 618). Tak D. Slančová zdôrazňuje sociálnu podmienenosť spôsobov správania aktérov komunikácie v orientácii na istých partnerov s ich sociálnymi identitami, napríklad v orientácii rodičov na deti (prípadne v interakcii s nimi).

Dôležitým faktorom ponímania štýlu približne v období medzi 1990 a 2010 je všeobecnejšie zohľadňovanie činnostného aspektu jazyka/reči. To sa prejavuje aj v definícii štýlu autorov O. Orgoňovej a J. Dolníka, ktorí nazerajú na štýl ako na jazykovú činnosť v rámci istého typu sociálneho konania. Štýl definujú ako „sociálne relevantný spôsob realizácie jazykovej činnosti, pričom ako sociálne relevantný sa chápe taký spôsob realizácie, ktorý má pre interaktantov istý zmysel súvisiaci s uspokojovaním diferencovaných potrieb stratifikovanej spoločnosti“ (Orgoňová – Dolník 2010: 166). S takýmito rôznorodými zmyslami sa spája motivovaná štylistická diferencovanosť komunikátov.

Posun pragmatizovanej a sociologizovanej štylistiky po komunikačno-pragmatickom obrate spočíva v reflektovaní variabilnosti počínania aktérov verbálno-neverbálnej interakcie s ich sociálnymi identitami v štýlotvornom a štylizačnom procese. V plynulých bádateľských úsiliach sa otvárajú pritom výskumy smerom k novej paradigme nazerania na jazyk/reč, a to od inštrumentalistickej predstavy o reči ako nástroji komunikácie mimo človeka k predstave reči ako vrodenej dispozície sociálne ukotveného človeka, vyvíjajúceho sa ako „množina výsledkov rečových procesov“ (Kořenský 2004:

74). Reč sa teda interpretuje procesuálne, pričom v reči jedinec vytvára seba i druhého jedinca, vytvára svoju ľudskú i medziľudskú skutočnosť.

3. Slovenská štylistika digitálnej éry posledného desaťročia

Vedeckému nazeraniu na jazyk a štýl v poslednom sledovanom decéniu na Slovensku výdatne slúžia ako kognitívna inšpirácia lingvokulturologické idey J. Dolníka (2010, 2012, 2017, 2018, 2021). Pozornosť sa koncentruje na človeka ako kultúrnu bytosť, geneticky disponovanú na interpretačné uchopovanie sveta. Človek ako *homo loquens* – človek hovoriaci – verbálne (ale aj neverbálne) reaguje na stimuly prostredia v snahe vysporadúvať sa s ním a v záujme uspokojovania svojich potrieb. V zmysle svojich chápaní diania (ktoré sú aproximatívne, nie exaktné) reprodukuje obraz vonkajšieho sveta a ako sociabilná bytosť v interakciách s inými subjektmi konštruuje, koprodukuje aktualizovanú realitu. V prepojení týchto úvah na predmet záujmu štylistiky sa zdôrazňuje predstava o texte ako humánne podmienenej veličine, podobne ako sa to javí aj v úvahách o texte a štýle mimo Slovenska (Gajda 2016, 2018). Štýl v tejto optike je diskurzne premenlivý a nemá preskriptívnu podobu, ale len povahu odporúčaní. Metodologicky sa dá uchopiť len indukčnou cestou sondovania do aktov komunikácie. Pri takom bádaní nedochádza ku generalizácii poznatkov a tvorbe univerzálnych modelov, len ku kontúrovaniu parciálnych empiricky uchopených podôb komunikačných štýlov (Černík – Viceník 2005: 181 – 223). Tie sú aktuálne zasadené do digitálnej doby, rátajúcej s istými špecifikami, napríklad s angažovanosťou občianskych aktérov v interakciách s odborníkmi v kontexte konzumnej doby, poznačenej sklonom k simplifikácii či zábave (Dolník 2021: 93). V tomto zmysle sa zdôrazňuje (inter)individuálna povaha štýlu v škále variabilných prejavov, pričom táto entita je relativizovaná aj jedinečnými kontextami komunikačných aktov. Predsa nejde o akési neopakovateľné idioštýly, ale o komunikačné štýly ukotvené v širšom interindividuálnom kontexte. Na zreteli bádateľa je okrem aktéra aj širší diskurz: čas, miesto, médium.

J. Dolník vysvetľuje rozdiel medzi métou scientistických štrukturalistických očakávaní ladiacich s metodológiou prírodovedného typu – *pochopením* (vecí prírodného sveta) a tým, k čomu smeruje antiscientistická interpretatívna metodológia typická pre skúmania sociokultúrneho sveta – teda k *porozumeniu* diskurzu. Autor doslova hovorí: „Pochopenie sa viaže na zákony, štruktúry

a funkcie, kým porozumenie je orientované na význam, zmysel, čiže na interpretáciu... Aj pre lingvistov sa do popredia dostáva porozumenie, a to úsilie rozumiť tomu, čo robia ľudia, keď používajú jazyk, ako sa používaním jazyka formujú a rozvíjajú ako sociálno-kultúrne bytosti a ako sa vytvára a reprodukuje sám jazyk v diskurzno-sociálnej praxi“ (Dolník 2010: 61).

Napokon autor dospeje k vymedzeniu tzv. *kultúrneho štýlu* na vytváranie kultúrneho obrazu textu. Inšpiruje sa pritom ideami z kultúrnej antropológie. Spresňuje tiež, aké je pole pôsobnosti tohto štýlu vedľa jazykového štýlu, pričom oba náhľady komplementárne štruktúrujú text: „Kým pri jazykovej štylizácii textu máme na mysli len ponuky daného jazyka, selekciu z nich vzhľadom na relevantné faktory vzniku textu (štýlotvorné činitele), pri kultúrnom štýle textu myslíme na selektívne a štruktúrujúce zaobchádzanie so sociofaktami, artefaktami a mentefaktami“⁴ ako jednotkami sociálnej, vecnej a duchovnej kultúry (Dolník 2010: 125). Kultúrna štylizácia spomenutých faktov sveta je vlastne materializovaná autorská ponuka, ako recipovať fakty a ich významy ukotvené v diskurze.

V roku 2018 O. Orgoňová a A. Bohunická vydávajú monografiu *Interakčná stylistika*. Autorky vychádzajú zo skúmaní preferujúcich liberálne antipozitivistické prístupy k poznávaniu sveta. Z nich nemožno vylúčiť človeka ako kognitívne vybaveného aktéra, ukotveného v kontexte; človeka konštruujúceho a interpretujúceho realitu v interakcii s inými aktérmi. Východisko pragmaticky orientovanej stylistiky s atribútom „interakčná“ sa opiera o vnímanie kľúčového pojmu predmetu – štýlu – ako spôsobu realizácie istej činnosti. Z jazykovej stránky sa takéto nazeranie na štýl spája s využívaním poznatkov z teórie rečových aktov, kde okrem konštatčných textov (poskytujúcich informácie či poznatky) autorky sledujú aj texty späť s performatívnymi výpoveďami koaktérov v pluralite ich zámerov. Jazyk je sprevádzaný konaním interagujúcich aktérov istej komunikačnej udalosti, resp. jazyk sám je konanie.

⁴ Priblížme si v duchu pojmoslovia kultúrnej antropológie spomenuté (vzájomne sa prelínajúce) jednotky kultúry tradované najmä v zmysle ponímania kultúry podľa Juliana Huxleyho (1887 – 1975). Artefakty sú materiálne predmety a technológie vytvorené kultúrou alebo jednoducho veci, ktoré ľudia vyrábajú. Uspokojujú základné potreby, poskytujú rekreáciu, zábavu a väčšinu vecí, ktoré ľuďom uľahčujú život. Príklady zahŕňajú oblečenie, jedlo a prístrešie. Sociofakty možno vnímať ako medziľudské interakcie a sociálne štruktúry, t.j. štruktúry a organizácie kultúry, ktoré ovplyvňujú sociálne správanie. Patria sem sociálne „inštitúcie“ ako rodiny, vlády, vzdelávacie systémy, náboženské skupiny, sviatky atď. Mentefakty si možno predstaviť ako abstraktné pojmy alebo „veci v hlave“, t. j. zdieľané myšlienky či hodnoty danej kultúry. To môže zahŕňať náboženstvo, jazyk a myšlienky. Dostupné na: https://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_trait, citované 15. 7. 2023.

Neofunkciou takto ponímanej štylistiky je sledovať a interpretačne vysvetľovať zmysel interakcií účastníkov sledovaných aktov komunikácie a tiež účínok, ktorý oná interakcia prináša (Sandig 1986 podľa Dolníka 2013: 86). Samotný účinok sa pritom „rodí“ v spoluúčasti a spolupôsobení aktérov (teda nie jednostranným pôsobením „aktívneho“ hovoriaceho na „pasívneho“ adresáta).

Interakčná štylistika sa sústreďuje na prirodzené a primárne podoby komunikácie, vyznačujúce sa *dialogickosťou* a prototypickým centrom jej záujmu je každodennosť v súkromí či na verejnosti, implikujúca spontánnosť situácií a nepripravenosť komunikátov. Svojím spôsobom ide o roztváranie pomyselných nožníc štylistického uchopovania verbálnej zložky výsekov sociálnej reality, ktorým nebola v slovenských štrukturalistických štylistikách venovaná dostatočná pozornosť⁵. Dialógy na rozdiel od (v minulosti preferenčne skúmaných a opisovaných) monológov sa vyznačujú nesúvislosťou, prerušovaniami, krížením rôznych individuálnych štýlov zúčastnených aktérov. Sú to emergentné, neprediktabilné entity, rodiace sa v procese verbálnej interakcie.

Kým etnometodologické skúmania mimo Slovenska späté s rozvojom konverzačnej analýzy sa na bežný jazyk plný nedokonalostí, expresívnosti či subjektívnych hodnotení zameriavali už od 70. rokov 20. storočia, slovenská lingvistika (nevynímajúc štylistiku) prednostne reflektovala ideál jazykovo kultivovaných prejavov – umeleckú reč. Prinajhoršom sa venovala pozornosť korigovaným, vycizelovaným písomným prejavom aj vo vecnej komunikácii, ale nikdy nie ústnym nepripraveným prejavom. *Interakčná štylistika*, naopak, zachytáva bežné hovorené prejavy a interpretuje ich. Cieľom je dospieť k porozumeniu samotným interaktantom vo vzájomných vzťahoch, ich zámerom, ako aj výsledným účinkom ich interakcií. Namiesto sústredenia sa na jazykovú správnosť v týchto interpretáciách je zohľadňovaná adekvátnosť jazykových foriem, ale aj spoločenské hodnoty komunikačných stratégií vzhľadom na aktuálne diskurzy. Jazyk je súčasťou komplexného konania zúčastnených ak-

⁵ Aj dávnejšie v slovenskej štylistike J. Mistrík síce ráta v kompozičnom podhúbí s *dialogickým slohovým postupom* výstavby textov (v *Štylistike* od r. 1985), ale vo findrovsky povedané „povrchových štruktúrach textov“ (= štýloch a ich žánrových špecifikáciách) samotným dialógom už nevenuje pozornosť. Zostáva pri konštatovaní, že *hovorový štýl* je prevažne *dialogický* a tiež niektoré žánre aj iných štýlov sú dialogické (napríklad *diskusia*, *debata*, *polemika* v publicistike). Dialogickosť evokoval – ako bolo vyššie spomenuté – aj F. Miko a napokon o potrebe práce s dialógom uvažoval v „nadslovenskom“ rozsahu už M. M. Bachtin začiatkom 20. storočia. To všetko v prepojení s poznatkami z konverzačnej analýzy (od 70. rokov 20. storočia) sa stalo dobrým stimulom na sústredenie pozornosti autoriek štylistiky 21. storočia na dialógy.

térov a dôležitý je – ako bolo spomenuté vyššie – samotný priebeh daného konania aj výsledný účinok procesu, nie používaný nástroj.

4. Záver – Ako ďalej?

Slovenská stylistika za predošlých 50 rokov je ukážkou pragmatizácie korešpondujúcej so širším dianím v spoločenských vedách pri rešpektovaní ideí o nadväznosti či kontinuite štrukturalistickej metodológie s tou, ktorá nastupuje na scénu v súlade s komunikačno-pragmatickým obratom v lingvistike. Kondenzovane možno zhrnúť tento 50-ročný vývinový oblúk na súčasnom poňatí pojmu štýl ako kľúčovej entity stylistiky a na nej ilustrovať aj vízie do budúcnosti.

Štýl je nielen cieľavedomý, ale aj necieľavedomý výber výrazových prostriedkov; prediktabilný, ale aj spontánny v situácii ukotvený akt emergentného (ko)produkovania textu. Vo verejných vopred pripravovaných prejavoch sa ráta s reflektovaním languových noriem, v súkromných nepripravených konverzáciách ide skôr o spontánnu parolovú kreáciu. Môže ísť o monologické (re)produkcie z pozície individuálnych aktérov, ako aj dialogické koprodukcie (z pozície aktérov komunikačných formácií) konštruujúce obraz sociokultúrnej situácie.

Tak ako sociológovia 20. storočia (Goffmann a iní) odkryli pravidelnosti v procese vyjednávania pozícií ratifikovaných aktérov komunikácie „face-to-face“ (Auer 2014: 140 – 153), ako sa v etnometodologickej konverzačnej analýze bežných nepripravených rozhovorov odkryli isté pravidelnosti napríklad v mechanizmoch opráv (*repairs*) či striedania rol (*turn-taking*) interaktantov v generovaní rečových sekvencií, alebo tiež vo voľbe preferovaných kooperatívnych aktov pred nekooperatívnymi, tak je úlohou stylistikov dnes sústreďovať pozornosť na aspekty fungovania štýlov komunikácie digitálnej éry. Človek je geneticky predurčený na interpretačné odkrývanie aj rečových a interakčných kreácií v prirodzene danej, vrodenej ambícii uspokojovať vlastné potreby, medzi nimi potrebu porozumieť svetu okolo seba, prispôbiť sa mu (činmi aj rečou) a sčasti prispôbiť si ho v mene optimálneho prežitia (Dolník 2021).

V digitálnej ére ide o „nastavenie sa“ komunikanta na štýl prejavu (monologického aj dialogického) sociálnym partnerom konzumnej doby, ktorí – osobitne mladá generácia – preferujú jednoduchosť, sklon k uvoľneniu a zábave aj pri vážnych vedeckých či politických témach. Súčasne treba rátať s „nastavovaním si“ partnerov na kritickú apercepciu (vnímanie s porozumením) komunikačných verbálno-neverbálnych stimulov v záujme cibrenia ich

spôsobilosti odhaľovať dezinformácie či manipulatívne pôsobenie niektorých subjektov najmä v necenzurovanom digitálnom priestore. To všetko v mene optimálnej orientácie v záplave informácií, ako aj prostého dorozumenia (pochopeň obsahu) aj porozumenia faktov a aktérov (teda nachádzania zmyslu vo veciach, sociálnych inštitúciách či postojového či hodnotového súladu, zhody a vzájomného rešpektu).

Neodmysliteľnou potrebou ľudí pri tomto „negociovaní“ o obsahoch aj zámeroch, postojoch a hodnoteniach aktérmi komunikácie je inkluzívne sociálne, kultúrne aj jazykové správanie zasvätených. Osobitný zreteľ si tak zaslúži skúmanie aspektov a možností podpory sociálnej inklúzie, teda „debarierizácie“ sociálnych nerovností s podporu optimálneho verbálno-neverbálneho počínania komunikantov. To splošťuje riziká mocenských ambícií elít v istých asymetrických konšteláciách (napríklad v komunikácii lekára s pacientom, politika s voličom, vedca s laikom, profesionála s neprofesionálom, predstaviteľa majority so zástupcom minority).

Jedna z ciest, ktorá sa v súčasnej metodologickej pluralitnej ponuke v diskurzoch digitálnej éry otvára, je skúmanie naznačených *komunikačných štýlov* diferencovaných komunikačných formácií aktérov. Pritom v súvisi s koncipovaním profilu komunikačného štýlu 21. storočia treba adekvátne uchopovať médiá ako ďalší faktor spolutvoriaci a podmieňujúci diskurz. Tie sú výrazne determinované masívnou digitalizáciou. Vďaka bezbariérovosti virtuálnych médií na platforme internetu (napríklad sociálnych sietí Facebook, Instagram, YouTube atď.) sa konštatuje intenzívna diverzifikácia spôsobov vyjadrovania, koncipovania či interpretácií textov aj ich zoskupovaní do žánrov oproti stavu pred digitalizáciou.

Otvorením sa týchto nových médií masám sa stierajú (resp. už zotreli) hranice medzi verejným a súkromným, objektívnym a subjektívnym, vysokým a nízkym, spontánnym a pripraveným, odborným či neodborným. Jednoducho tradičné štruktúrne opozície sa zneutralizovali a prestali plniť dištingtívnu funkciu. Český výskumný tím pod vedením J. Homoláča realizoval v priebehu troch rokov do roku 2021 výskum jazyka vybraných sociálnych sietí a dospel k identifikácii troch kľúčových črt produktov internetovej komunikácie: k *hypertextovosti*, *interaktivite* a *multimodalite*⁶ (Homoláč a kol. 2022: 15 – 53).

⁶ Pod hypertextovosťou sa rozumie využívanie hypertextových odkazov, hyperlinkov v súčasnej online internetovej komunikácii. Fenomén interaktivity bol spomenutý aj v tomto texte v súvisi s profilovaním interakčnej štylistiky. Aspekty multimodalitý treba odvíjať od pojmu *mód*. Mód je „sociálne formovaný

Aj tieto parametre treba mať na pamäti pri nazeraní na aktuálne (rozšírené) spektrum spôsobov (nielen) verbálneho správania komunikanta 21. storočia.

Literatúra

- Auer P., 2014, *Jazyková interakce*, Praha: Nakladatelství lidové noviny.
- Bohunická A., 2020, Pragmatizácia štylistiky, „*Jazykovedný časopis*“, 71, č. 2, s. 281 – 291.
- Bosák J., 1995, Sociolingvistická stratégia výskumu slovenčiny. – *Sociolinguistica Slovaca I. Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny*, S. Ondrejovič, M. Šimková, Bratislava: VEDA, s. 17 – 42.
- Černík V., Viceník J., 2005, *Spoločenskovedné teórie. Zákon, explanácia, interpretácia*. Bratislava: Iris.
- Dolník J., 2010, *Jazyk – človek – kultúra*, Bratislava: Kalligram.
- Dolník J., 2012, *Sila jazyka*, Bratislava: Kalligram.
- Dolník J., 2013, *Všeobecná jazykoveda*, 2. vyd., Bratislava: VEDA.
- Dolník J., 2017, *Jazyk v sociálnej kultúre*, Bratislava: VEDA.
- Dolník J., 2018, *Jazyk v pragmatike*, Bratislava: VEDA.
- Dolník J., 2021, *Jazyk v sociálnej praxi*, Bratislava: VEDA.
- Findra J., 2013, *Štylistika súčasnej slovenčiny*. Martin: Osveta.
- Gajda S., 2016, Стиль как вызов, „*Актуальные проблемы стилистики*“, č. 2, s. 13 – 22.
- Gajda S., 2018, Стиль – медиа – современное преобразование мира, „*Актуальные проблемы стилистики*“, č. 4, s. 13 – 27.
- Helbig G., 1991, *Vývoj jazykovědy po roce 1970*, Praha: Academia.
- Hoffmannová J., 2005, Pár slov k poststrukturalistické stylistice, „*Stil*“, č. 4, s. 157 – 165.
- Homoláč J., Mareš P., Hoffmannová J., Jílková L., Kopecký J., Mrázková K., 2022, *Míšení, žánrů, stylů a diskurzů v internetové komunikaci*, Praha: Academia.
- Kořenský J., 2001, Stylistika a pragmatika. – *Stylistyka a pragmatyka*, B. Witosz (ed.), Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 32 – 37.

a kultúrne daný semiotický zdroj, slúžiaci na vytvárania významu.“ (Kress 2010: 79). Módy sú isté spôsoby sociálnej konštrukcie reality, teda jej interpretácie. Môžu sa zakladat' na kombináciách rôznych stimulov, ako je zmyslová percepcia (vizuálna, auditívna, haptická, olfaktorická), povaha znakov (ikony, indexy, symboly) či časovo-priestorové okolnosti v diskurze – porov. Homoláč a kol, 2022: 24 – 26. Multimodalita sa prejavuje v synergii paralelne fungujúcich viacerých módov. Jednoducho povedané, výsledná interpretácia obrazov výsekov sveta reflektuje verbálny stimul v konšteláciách s inými semiotickými stimulmi v rôznej hierarchii dôležitosti.

- Kořenský J., 2004, *Člověk – řeč – poznání*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Kress G., 2010, *Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication*. Abingdon: Routledge.
- Miko F., 1947, Dialóg, dialogičnosť a jazyk, „*Jazykovedný sborník*“, roč. 1 – 2, č. 1 – 2, s. 460 – 463.
- Miko F., 1969, *Estetika výrazu. Teória výrazu a štýl*. Bratislava: SPN.
- Miko F., 1970, *Text a štýl*, Bratislava: Smena.
- Miko F., 1982, *Hodnoty a literárny proces*, Bratislava: Tatran.
- Miko F., 1987, *Analýza literárneho diela*, Bratislava: VEDA.
- Miko F. – Popovič A., 1978, *Tvorba a recepcia*, Bratislava: Tatran.
- Mistrík J., 1997, *Štylistika*, 3. vyd., Bratislava: SPN.
- Mlacek J., 2007, *Sedemkrát o štýle a štylistike*, Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku.
- Orgoňová O., 2020, Стилистика в Словакии: от ретроспективы к перспективе, „*Актуальные проблемы стилистики*“, č. 6, s. 89 – 97.
- Orgoňová O. – Bohunická, A., 2018, *Interakčná štylistika*, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- Orgoňová O. – Dolník, J., 2010, *Používanie jazyka*, Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava.
- Patráš V., 2019, Hovorovosť a štylistika online alternatívnej tlače, „*Jazykovedný časopis*“, roč. 70, č. 3, s. 591 – 606.
- Plesník L. a kol., 2011, *Tezaurus estetických výrazových kvalít*, Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- Slančová D., 1996, *Praktická štylistika. (Štylistická príručka)*, 2. vyd., Prešov: Slovacontact.
- Slančová D., 2003, Východiská interaktívnej štylistiky (od eklekticismu k integrácii), „*Slovenská reč*“, roč. 68, č. 4, s. 207 – 223.
- Slančová D., 2019, Socioštylistika ako súčasť interaktívnej štylistiky – návraty a perspektívy, „*Jazykovedný časopis*“, roč. 70, č. 3, s. 607 – 625.
- Slančová D. a kol., 2022, *Úvod do štúdia interaktívnej štylistiky (I), (II)*, Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_trait, citované 15. 7. 2023.

*Slovak stylistics between the years 1970–2020
(transformations of stylistic thinking)*

Over the past 50 years, Slovak stylistics, has undergone a process of pragmatization, aligning with broader developments in the social sciences, while maintaining

continuity or continuity of structuralist methodology. This evolution is reflected in its adaptation to the communication-pragmatic turn in linguistics.

Traditional functional Slovak stylistics (particularly between 1970 and 1990) is grounded in the notion that (standard) language functions as a predefined tool, independent of its users, situational context, cultural-historical anchorage or media. In stylistic research, this manifests itself in an orientation towards a purposeful way of expression and deliberate handling of language (Mistrík, 3rd edition 1997). An essential aspect of this approach is the overestimation of repeatability and regularity in relation to style and the abstraction of profiling styles as model structures (Findra 2013). However, F. Miko acknowledges a certain degree of variability in the texts produced, in opposition to the theoretical framework of the expression theory of styles. His definition of styles as a “unique or standardized dynamic configuration of expressive properties in text” (Miko 1970) underscores an understanding of stylistic variability and processuality, challenging the rigid schematization associated with reductionist deductive invariants (static models) of style.

Between 1990 and 2010, Slovak stylistics undergoes a shift toward sociolinguistic research, marking a departure from the study of language as a systemic phenomenon in favour of examining its communicative functions. J. Bosák advocates for focusing on the typification of communicative practices based on special sublinguals within the entire national language emphasizing the characteristic expressive material used to facilitate flexible and contextually appropriate speech behaviour (Bosák 1995). Similarly, D. Slančová conceptualizes style as a distinctive mode of verbal interaction, wherein communicative participants engage with established registers which represent socially conventionalized patterns. (most recently Slančová 2019).

In the digital era of the 21st century, Slovak stylistics has emerged as a highly interdisciplinary and dynamic field that investigates human-mediated interactive speech communications. Under this framework, style is culturally embedded and discursively fluid, lacking prescriptive formulations and existing as a set of recommendations. Contemporary stylistic inquiry is conducted inductively, aiming to identify and analyse communication styles within prototypical spheres of communication. The neofunctionalist approach (Gajda 2006) within this paradigm seeks to observe and interpret the meaning of participant interactions in communicative acts as well as the effects produced by such interactions (Dolník 2013). This conceptualisation of stylism is reflected in the works of V. Patráš, O. Orgoňová or A. Bohunická (cf. Patráš 2019; Orgoňová - Bohunická 2018).

Keywords: Slovak stylistics, pragmatism, communication, variability, interdisciplinarity